پوهنوال مستعلی (نیازی)
د ښوونې او روزنې پوهنځی
د تاریخ څانګې استاد

په معاصر سیاسي نهضت باندې د ویښ ځلمیانو د کړنو اغېز

لنډیز

د سردار شاه محمود خان د صدارت پر مهال د سیاسي فعالیت سرته رسول یو ستونزمن کار و، خو دهغه وخت روڼ اندو په کامل هوډ سره د ویښ ځلمیانو ګوند جوړ کړ ، او د دې ګوند د رهبری غړو خپلې عملي مقالې د دې ګوند په نشراتی ارګان د انګار په جریده کې چې د فیض محمد انګار پر مسولیت خپریدله نشرولې ، په دې مقاله کې د ویښ ځلمیانو د کړنو مختلف اړخونو څېړل شوي چې د هغې د دې ګوند مرام ، تشکیلات ، د غړیتوب شرطونه ، په ولایتونو کې ددې د څانګو فعالیت هم څېړل شوی دی ، په مقاله کې دا هم واضح شوي چې تطبیق ساحه یې اوس هم شته ځکه ددې ګوند د رهبری غړو څخه ځینو وروسته نور ګوندونه تاسیس کړي لکه چې د نور محمد تره کی د افغانستان دخلق دیموکراتیک ګوند تاسیس کړ .چې نوموړي ګوند د واک ته لـه رسیدو وروسته په هیواد کې د سترو بدلونونو سبب وګرځیده، همدارنګه نورو ګوندونو د همدې غړو له خوا هم تاسیس شوي د هېواد په سیاسي بهیر کې تر اوسه فعال او د هېواد په سیاسي وضیعت کې اغیزې لري په دې مقاله کې ځینې موندنې لاس ته راغلې او تر یو حده بوري تحلیل شوي هم دې ځکه د دوی پارلماني مبارزې لپاره د ګونوندونو هڅول ، [illegible] . د هغوی لاس ته راوړنې دا وې چې هغوی په ډېرو سختو شرایطو کې داسې اهداف وټاکل چې هغه په رښتنې توګه اړین او د ټولنې د اصلاح لپاره اړین وو، هغوی لپاره یې پارلماني او مطبوعاتي مبارزه پیل کړې ، هغوی لومړی ځل یو تشکیلاتی اساسي سازمان جوړ کړ او د هېواد رون اندی یې سوله ایزه مبارزه ته وهڅول . .

کلیدی کلیمې : د ویښ ځلمیانو تاسیس د هیواد په سیاسي نهضت ، د هغوي اغیز ، د هغوي مهمې کړنې او لاس ته راوړنې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

په ۱۹۴۵ ز کال د دویمي نړیوالي جګړې له ختمیدو وروسته په یو شمیر هیوادونو کې سیاسي خوځښتونه را منځ ته شول چې د ۱۹۴۲ او ۱۹۲۳ ز کلونو تر منځ په ډېرو هېوادونو کې د روڼ اندو له خوا د سیاسي ګوندونو بنسټ کېښودل شو ، په ځانګړي ډول هغه هېوادونه چې د شوروي اتحاد په ګاونډ کې و د نوي سیستم اغیزه پرې زیاته وه ، چې د ویښ ځلمیانو د ګوند رهبري غړو هم په ۱۹۴۷ ز کال خپل فعالیت پیل کړ ، او درېیو کالو په موده کې دوی د خپل ګوند مرام د نور محمد تره کي او قیام الدین خادم پواسطه ترتیب او د ۱۹۵۰ ز کال کې د کنګرې له خوا تصویب کړ . په مرام کې اسلام او پاچا ته درناوي ، استقلال ، ملی افتحاراتو ته احترام ، د مطبوعاتو ازادۍ ، د دولت د ملی وحدت ټینګول ، د ملي ژبی احترام ، د ښځو مقام او حقوقو درناوی ، پښتونستان مسالي او د پښتو خود ارادیت او نور موضوعات په کې ځای شوي وو . (میرزا محمد لودی ، ۱۳۹۲) .

د غورځنګ د غړیتوب شرایط او د غړو دندې هم روښانه شوې وې او د ویښ ځلمیانو غورځنګ له درېیو لارو څخه خپله مبارزه کې ګټه اخسته

۱_ پارلماني فعالیت .

۲_ ملي جبهي جوړول او سیاسي فعالیت .

دوی په هرو پنځلسو ورځو کې یو ځل غونډه کوله او پنځه افغانۍ حق الصضویت یې ټاکلی وو ، هر ولایت یوه اجرائیه کمېټه در لوده . (پنجشیری ، ۱۳۷۷، م . ۱۱۷)

په دې مقاله کې د ویښ ځلمیانو ، فعالیت او هغوی په اړه د اشخاصو مختلف نظریات پیدا او تحلیل کړي دي .

موخه

- ✓ د افغانستان د سیاسي ګوندونو له جملې څخه د ویښ ځلمیانو په کړونو باندې پوه شو .
- ✓ د ویښ ځلمیانو د فعالیت په اوسنۍ سیاسي بهیر باندې څومره اغیزه لري .
- ✓ په دې پوه شو چې د ویښ ځلمیانو ګوند څه ډول یو ګوند وه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتني

ایا د ویښ ځلمیانو ګوند د اوس مهال د کوم ګوند سره ایدیا لوژیکي اړیکې لري؟

د افغانستان د خلق دیموکراتیک ګوند په تاسیس کې د ویښ ځلمیانو د ګوند کړنو او بنسټ ګرو څه اغېزه در لوده ؟

اهمیت

د افغانستان د ویښ ځلمیانو دګوند فعالیت او تاسیس د افغانستان د معاصرتاریخ یو له مهمو سیاسي موضوعاتو څخه دی او د پوهنتون یو شمېر محصلینو او هم د ټولنې ځوان قشر په دې برخه کې معلومات کم دي او یا د ګوند د فعالیت په اړه پوښتنې لري هڅه وشوه چې په دې مقاله کې را ټول شوي مطالب تر یوه حده پورې د دوی پوښتنې حل او ددې ګوند د تاسیس او کړنو په پوهیدو کې د محصلینو او نورو ځوانانو سره مرسته وکړي .

د څېړنې متیود او کړنلاره

د دې مقالې د لیکنې او څېړنې بڼه کتابتوني ده چې په اړه یې د ګڼو معلومات له عملي سرچینو ، معتبرو او نوو چاپ شویو اثارو څخه را ټول شوي د موخې له مخې یاده څېړنه تحلیلي ده او د مقالي په مناسبو ځایونوکې په منظم ډول ځای پر ځای شوي دي د لیکنې ژبه یې روانه اود پوهیدو وړ ده . لوستونکي کولای شي په اسانۍ سره ترې ګټه واخلي ، په ځینو برخو کې بعضې مطالب د استادانو سره هم په شفاهي ډول شریک شوي دي .

تیرو لیکونو ته کتنه

ویښ ځلمیانود ملي شورا د اوومې دورې په ټاکنو کې برخه واخسته د دې ګوند پارلمانۍ ډلګۍ ګل پاچا الفت ، عبدالروف بینوا او فیض محمد انګار وو ،چې وروسته ور سره عبدالرحمن ، محمودی ، میر غلا محمد غبار، خان محمد خسته او سید محمد دهقان هم یو ځای شول (پینجشیری ، ۱۳۷۷ ، م ۱۱۸) .

چې دغه کړنې په اوس او راتلونکي کې د نورو ګوندونو د کړنو لپاره یوه ښه بېلګه ده . ویښ ځلمیانو په مطبوعاتي برخه کې خپل پروګرام او مرام لومړی ځل په ۱۹۵۰ ز کال د انګار په جریده کې چې فیض محمد انګار په مسولیت خپرېده خپور کړ ، خو په دې وجه دا جریده بنده

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه چې محمد حسن صافی په نوموړې ورځپاڼه کې یوه مقاله نشر او په دې مقاله کې یې د محصلینو د اتحادیې څخه کلکه دفاع کړې وه ، خو دې ګوند په کندهار کې د وروړ غږ په نوم جریده خپره کړه چې د دوو ګڼو له نشریدو وروسته هغه هم بنده شوه ، د انګار په جریده کې د مهمو سیاسي شخصیتونو لکه عبدالرحمن محمودي ، میر غلام حمد غبار ، نور محمد تره کی ، عبدالروف بینوا ، غلام حسن صافی او د پښتونخوا شاعر یتیم ، احمد علی کهزاد ، علی اصغر شعاع ، ابراهیم خیل فراهي ضیا قاري قاضی زاده نور احمد برېښ ، نیک محمد پکتیانی ، مقالې نشریدلې ، او د ویښ ځلمیانو دویم نشراتي ارګان روش جریده چې ګل پاچاپر مسولیت خپرېدله په نوموړې جریده کې عبدالروف بینوا ، قیام الدین خادم، عبدالرحمن محمودي ، اسعد احسان او د نورو مقالې نشریدلي .(پینجشیری ، ۱۳۷۷، م ۱۱۸) .

عزیز نعیم د ویښ ځلمیانو د ګوند د ایدیالوژیک ماهیت په اړه داسې نظر لري ((جبش ویش ځلمیانو عمدتا توسط یک عده روشنفکران پښتون به وجود امده و بیشتر یک جنبش پشتوني بود و ما در اینجا پردازهای (طیقهای) مختلف را می بینیم از سرخ ګرفته تا سبز یعنی از یک ایدیالوژی خاص پیروی نمی کرد)) (طنین ، ۱۳۸۴ ، م . ۸۲) .

میر محمد صدیق فرهنګ هم له ښاغلي عزیز نعیم سره په یو نظر دی او لیکي : ((د ویښ ځلمیانو په تاسیس کې عمدتا د پښتو ژبو لیکوالانو لکه ګل پاچا الفت ، قیام الدین خادم ، عبدالروف بینوا ، فیض محمد انګار ، غلام حسن ساپی ، نورمحمد تره کی ، محمد انور اڅکزي او نورو برخه لرله)) (میرزا محمد لودي ، ۱۳۹۲ ، م . ۱۰۵) .

د ویښ ځلمیانو ګوند د مدیره هئیت له خوا رهبري کیده چې د کنګرې له خوا ټاکل کېده په لومړي مدیره هئیت کې نور محمد تره کي ، عبدالروف بینوا ، قیام الدین خادم او محمد ارسلان د کنګرې له خوا ټاکل شوي وو . د دې ګوند لومړۍ کنګره د نور محمد تره کی په کور کې دایره شوه لاندې کسانو پکې ګډون کړی وو ، نور محمد تره کي ، عبدالروف بینوا ، ګل پاچا الفت ، قیام الدین خادم ، صدیق الله رښتین ، فیض محمد انګار ، محمد ارسلان سیلمي ، نیک محمد پکتاني ، ګل شاه صافي، پاینده محمد روهي ، عبدالقدوس پرهیز ، نورمحمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

پونده ، عبدالکریم نذیهي ازبک ، لعل محمد احمدي ، عبدالصمد پتنگ ، غلام رحمان جرار ، ولي زلمي ، عبدالهادي خوژمن ، شامراد او ابو الحسن ، ویښ ځلمیانو رئیس او منشي نه در لود (پنجشیری ، ۱۳۷۷ ، م .) .

غبار صاحب هم په دې ټکي تاکید کړی چې ویښ ځلمیانو ګوند په خپل نشراتي ارګان د انګار په جریده کې د ټولنیز عدالت ، ظلم او رشوت پر ضد مضامین خپرول چې د ځوانانو په بیدارۍ کې یې ستر رول در لود ، نوموړې جریده د ۱۹۵۱ ز کال کې خپریده وروسته بنده شوه چې ځای د ولس جرېدې ته پرېښوده د ولس جریده چې د ګل پاچا الفت په مسوُلیت خپرېده د دې ګوند د مرام په خپرېدو او د ټولنې د روڼ اندو په بیدارۍ او مبارزې ته د هغوی په هڅولو کې فعاله ونډه در لوده (غبار ، ۱۳۹۳ ، م . ۲۲۸) .

ویښ ځلمیانو ګوند د نورو ګوندونو سره ډېر ه دوستانه اړیکې در لودې په همدې سبب د دوې په مقابل کې هیڅ لورې غبرګون ونه ښود ، خو یوازې حاکمي طبقي (پاچا) د ویښ ځلمیانو سره د مقابلې په خاطر د مجید زابلي ، سید ذکریا په لارښوونه او د پاچا په حکم په ۱۹۵۰ ز کال د ملي دیموکراتیک ګوند تاسیس کړ (غبار ، ۱۳۹۳ ، م . ۲۳۰) .

سردار محمد دادو خان چې د کورنیو چارو وزیر و د ویښ ځلمیانو د رهبرۍ غړې خپل حضور ته وغوښتل او ورته یې وویل : په خپل حزب کې بهرنیو اجیرانو ته اجازه ور نه کړي . داود خان زیاته کړه زه باور لرم د ویښ ځلمیانو ځینې غړي لکه ګل پاچا الفت که یو ډک ټوپک د ده په لاس کې وي او زما پر خوا یې نیولی وي زه اطمینان لرم چې پرما ډ ز نه کوي (فراهي ، ۲۰۰۲ ، م . ۷۹) .

محمد ابراهیم عطایي لیکي : د لومړي ځل لپاره ویښ ځلمیانو په ورځینو چارو کې پر دولت باندې په سیاسي ، اقتصادي او فرهنګي چارو کې انتقاد وکړ چې د انګار جریده د یوې سیاسي ډلې د ژبې حیثت یې در لوده) (عطایي ، ۱۳۸۹ ، م . ۲۴۲) .

عبدالحمید مبارزه د ویښ ځلمیانو د مطبوعاتي او سیاسي فعالیت په اړه داسې نظر لري :

((اولین نشریه که در پرتو دیموکراسی رول داشت و بوجود امد جرید انګار بود که به امتیازات و مدیریت مسول فیض محمد انګار به نشرات اغاز کرد ، نور محمد تره کی اداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کننده اساسی این جریده بود و عبدالروف بینوا و محمد بشیر سراج به نام مستعار حلاج و شوخک از نویسنده گان ان بود ، جریده انگار جنبه انتقادی داشت بیشتر حکومت را به شکل صریح و یا با کنایه انتقاد میکرد به این شکل میخواست در بین طبقات روشنفکران و جوانان نفوذ نماید و ساحه فعالیت خود را از ولایات به سطحه کشور پهن سازد ، یکبار دیگر تلاش کرد تا داکتر محمود با خود همراه سازد و جرگه بزرگی در باغ بابر به همین منظور ترتیب داد ، ولی داکتر محمود نسبت محدودیت که نام این حزب و منحصر به جوانان میشد ایتلاف را به آن نپذیرفت و ترجح داد که جداگانه فعالیت سیاسی خود را ادامه بدهد(مبارز، ۱۳۷۵ ، م . ۱۹۰ _ ۱۹۱) .

پوهنیار فریاد افغان د ویښ ځلمیانو د گوند په اړه داسې نظر لري :... ولی در مجموع باید گفت که این حزب مفکوره های وطنپرستی را تبلیغ میکرد بیدون مداخله و کمک سیاسی ، اقتصادی خارجی تاسیس گردید ، مصارف این حزب از طریق اعضای ان تمویل میشد ، رهبری نهضت ویش زلمیان را عبدالروف بینوا به عهده داشت و مسولیت نشر کتاب به نام ویش زلمیان را به او سپرد که در آن مقاصد مختلف در مورد وظایف ملی جوانان به چاپ رسید ، ارگان نشراتی ویش زلمیان انگار نام داشت مدیر مسوُل آن فیض محمد انگار بود(افغان ، ۱۳۸۴ ، م . ۲۷۱) .

پایله یا موندنی

د دې گوند لاس ته راوړنې په هغه وخت کې د اهمیت وړ وي ځکه په داسې حال کې چې ایدیالوژیکي او فکري یوالي یې نه درلوده . خو وتوانیدل چې د یو گوند بنسټ کښېږدي هغه هم په داسې شرایطو کې چې دیموکراسي هم په ریښتینې توگه موجوده نه وه سیاسي فعالیت یو غټه ستونزه وه ، خو دې روڼ اندو وکولای شول چې د سیاسي مبارزې له پاره لاره پرانیزی . همدوی د فعالیت له برکته وه چې محمود او غبار د وطن گوند او د پاچا کورنۍ د ځینو روڼ اندو په ملگرتیا د ملي دیموکراتیک گوند بنسټ کېښود . وروسته تر دوې د کابل ښار د سیاسي فعالیت په پلازمینه بدل شو ځرنگه چې محترم عزیز نعیم او فرهنگ صاحب دا گوند یو پښتوني حرکت بللی ، خو داسې نه ده دوی د افغانستان د خلکو د سوکالۍ له پاره مبارزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوله او د دوی دگوند په مرام کي د ټولو ژبو برابري او ټولو خلکو د برابرو حقونو موضوع مطرح کړي وه ، دا چې د پښتو ليکوالنو شمېر په کې ډېر له همدې امله عبدالرحمن محمود ، مير غلام محمد غبار او فرهنگ ورځني جلا شول اودا يې يو پښتوني حرکت وباله چې د دوی دا ادعاگاني رښتيا نه وي د غو مشرانو د ملي يوالي ، د هېواد د اقتصادي ، سياسي او روغتيايي پرمختگ هيله در لوده او له ظلم ، رشوت او خرافاتو سره يې مبارزه کوله ، نه د قومونو برتری او تفوق .

د ښاغلي فرياد افغان د قول په اساس دا گوند له بهرنۍ مرستې پرته تاسيس او د خپلو غړو د مرستو حق العضويت او اعانی له لارې يې خپلې اړتياوې پوره کولې نور سياسي گوندونه هم بايد دا د ويښ ځلميانو کړنلاره تعقيب کړي او د پرديو له غلامۍ څخه د ډډه وکړي .

د ويښ ځلميانو د رهبرۍ د غړو د کړنو په پايله او اغېزه کي چې وروسته نور محمد تره کي ، عبدالرحمن محمودی ، مير غلا محمد غبار ، جلا جلا گوندونه تاسيس کړل او له هغوي څخه يې په الهام سره لومړنۍ پارلماني مبارزې ته مخه کړه .

ويښ ځلميانو په خپل مرام کې د استقلال ، ديني فريضي او ديني احکام محترم گڼل او عملي کول، چې وروسته نورو گوندونو هم په خپل مرام کې د ويښ ځلميانو د مرام ډير ټکي را اخستي دي او دوی بايد د هغوي په خير دين ، ثقافت او استقلال ته احترام ولري .

ويښ ځلميانو لومړی ځل افغانان سوله ايزې مبارزې ته وهڅول ځکه دوی په خپله په پارلماني مبارزه کې گډون وکړ، او يو پارلماني گروپ يې جوړ کړ .

ويښ ځلميانو په لومړي ځل د يو سياسي گوند په توگه د دولت ، اقتصادي ، سياسي ، فرهنگي چارې انتقاد کړې چې دا کړنه د نورو سياسي گوندونو له پاره يو الهام او د کړنو منبع وه .

مناقشه

ويښ ځلميانو د فعاليت له پيل څخه ترتجزيې پورې په پارلمانۍ ، مطبوعاتۍ اوسوله ايزه مبارزې کړې او دهېواد روڼ اندي يې سياسي مبارزې لپاره وهڅول په دې اړه ډېرې څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي او دا څرګنده شړې چې نوموړی نهضت یو افغاني نهضت وه او د ټولو افغانانو د ژوند د بهبود لپاره یې مبارزه کوله.

سید قاسم رښتیا لیکي : ((نجیب الله خان که وزیر معارف شد میخواست که در جاهای که زبان پښتو زیات مادری است تدریس به زبان پشتو و در نقاط که مردم فارسی زبان است به فارسی تدریس شود و پشتو لسان دوم باشد که این نظر معقولتر و عادلانه تر بود .)) (رښتیا ، ۲۳ .م،) .

ویښ ځلمیانو په خپل مرام کې له دري ژبې سره د پښتو ژبې برابر والی ټاکلی و ، چې دواړه ژبې باید مساوي ډول وکارول شي . خو وروسته نجیب الله د پوهني وزیر به دا خبره په درسي نصاب کې ځای کړه اوس هم باید په هیواد کې د ټولو ژبو د خوندیتوب په ځانګړي ډول د دوو ژبو پښتو او دري تر مینځ باید موازنه وساتل شي .

دا چې ویښ ځلمیانو ګوند د هغوی په حساسیت پوهیدل په همدې خاطر څېړنې وخوښوده چې د دې ګوند د جوړیدو وروسته د ګوند دد موسیسینو څخه یو شمیر ګوندونه لکه د وطن ګوند ، ملي دیموکراتیک ګوند ، مساوات ګوند ، خلق دیموکراتیک ګوندونه د اتول ګوند او نور ګوند جوړ شول ، دوی ټول لومړی پارلماني او مطبوعاتي مبارزه پیل کړه او له ویښ ځلمیانو څخه یې په الهام اخستلو یې خپل نشراتي ارګانونه نشر کړل او زیاد ګوندونو دخپلو ورځپاڼو په نوم هم شهرت پیدا کړ.

چې ټول سیاسي خوځښتونه دي دویښ ځلمیانو په څیر د افغانستان استقلال ، اقتصادي پرمختګ او ملي یوالي لپاره مبارزه وکړ ي تر څو هېواد له دې بدبختي څخه نجات پیدا کړي .

پایله اخیستنه

د ویښ ځلمیانو ګوند د خپل فعالیت له پیل څخه تر پایه پورې خپلو موخو ته د رسیدو لپاره پارلماني مبارزه او مطبوعاتي هڅې وي نوموړ ي ګوند د فکري اتحاد په موجودیت کې هم دسیاسي مبارزې لاره پرانستیله او دولتي چارو کې یې انتقال کړل او د اصلاح لپاره یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی ځانګړي وړاندیزونه در لودل. ویښ ځلیمانو ګوند د افغانستان ټول خلک یو والي ته رابلل دوی د نظام د اصلاح غوښتنه یې کوله تر څو هیواد د بدبختۍ څخه نجات پیدا کړي ؟
د دغه ګوند په ترکیب کې د هرې طبقې او قشر استازي موجود وو ، په دې ګوند کې د بېلا بېلو ذهنیتونو خاوندان وو .د دې طبقاتي او ذهني تضاد سره سره دې ګوند خپل یوالی وساته خو کرار کرار ضعیفه شو . تر څو د زیات فشار او سیاسي ناامنیو له امله بینوا استعفا ور کړه خو د منظورۍ لپاره یې د ګوندې غړو د غوندي جوړیدو ته هم ونه کتل خو بیا هم نوموړي ګوند د شاه محمود خان د صدارت پر مهال یو سیاسي حرکت پیل او مطبوعاتي برخه کې یې ډېر کار وکړ ، او روڼ اندي یې پارلماني مبارزی ته هم وهڅول او د هېواد د روڼ اندو له پارېې لاره پرانستله چې د دې ګوند له منځه تللو وروسته یو شمېر ډېر ګوندونه د دې ګوند د غړو او مخالفینو له خوا تاسیس شول چې د هېواد په معاصر سیاسي وضعیت باندې یې ژوره اغیزه درلوده اوحتی ځینو یې د هېواد سیاسي وضعیت ته بدلون ور کړ . پایله اخیستنه داسې شوه چې د ویښ ځلمیانو مبارزې ته کتنو او اوسنیو حالاتو په نظر کې نیولو سره جګړه کومه مثبته پایله نلري ټول ګوندونه باید سوله ایزه ټاکنیزه مبارزه وکړي او د ټاکنو له لارې باید واک ترلاسه کړي او د هیواد پر سیاسي تاریخ کې د خپل اغېزناک رول اداء کړي تر څو ګاوندیان د ګوندي احتلافاتو څخه ګټه وانخلي

وړاندیزونه

- سیاسي خوځښتونو او ګوندونو فعالیت د هیواد په اقتصادي ، سیاسي وضیعت باندې پوره اغیز لري وړاندیز دا دی چې ټول سیاسي ګوندونه او سازمانونه باید د خپلو سازماني ګټو څخه د هېواد ملي ګټې مهمې وګڼي او هغوی ته د لومړیتوب حق ور کړي .
- ټول سیاسي ګوندونه باید د هېواد د آبادۍ او په هېواد کې د ملي وحدت ټینګوالي لپاره مبارزه وکړي تر څو افغانان د یو واحد ملت په توګه د واک او مبارزې په پایله کې د هوسا ژوند خاوندان شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱_ پینجشیری ، دستگیر . (۱۳۷۷ هـ ش) . ظهورو زوال حزب دموکراتیک خلق افغانستان . پېښور : کتاب فروشي فضل .
۲_ رښتیا ، سید قاسم .(   ) . خاطرات سیاسی سید قاسم رښتیا . با احتمام محمد قوی کوشانی .
۳_ طنین ، ظاهر .(۱۳۸۴) . افغانستان در قرن بیستم . تهران : طیف نگاه .
۴_ عطایي ، محمد ابراهیم .(۱۳۸۹ ل) . د افغانستان پر معاصرتاریخ یو لنډه کتنه. کابل : میوند خپرندویه ټولنه .
۵_ غبار ، میر غلام محمد .(۱۳۹۳) . افغانستان د تاریخ په تګلوري کې (لومړي او دویم ټوک) ژباړن : پوهاند محمد بشیر دودیال . کابل : میوند خپرندویه ټولنه .
۶_ فراهی ، عبدالغفار . (۲۰۰۲ ز) . افغانستان د دیموکراسی او جمهوریت په کلتو کې .
۷ _ فریاد ، افغان ، نجم الدین .(۱۳۸۴ ل) . نگرش بر تاریخ معاصر افغانستان .
۸_ لودي ، میرزا محمد .(۱۳۹۲) . د ویښ ځلمیانو غورځنګ . کابل : د افغانستان د علومو اکاډمي .
۹_ مبارز ، عبدالحمید . (۱۳۷۵هـ ش) . تحلیل واقعات سیاسی افغانستان با اهتمام محمد قوی کوشان.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library